

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Наталя Боднар

канд. пед. наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

З урахуванням важливості глибокої перебудови всього змісту навчально-виховного процесу, на сучасному етапі гуманізації освіти провідне місце належить мовній освіті та мовленнєвій підготовці дітей. При цьому завданням сучасної освіти постає реалізація якісно нових підходів до організації навчання та виховання підростаючого покоління на основі творчого використання новітніх вітчизняних і зарубіжних концепцій та технологій, що задовольняють запити особистості й суспільства, особливо в галузі інтеграції осіб з обмеженими можливостями в активне життя.

Загальновідомо, що навчання, виховання й розвиток дітей є безперервним процесом формування особистості, що відбувається значною мірою завдяки мові, оскільки вона є важливим знаряддям людини в процесі взаємодії і спілкування.

Проблема розвитку мовлення завжди привертала увагу вчених-лінгвістів, логопедів, методистів і вчителів-практиків (О. Беляєв, А. Богущ, Н. Бояркова, Ф. Буслаєв, Л. Варзацька, А. Каніщенко, О. Кошелева, Л. Кутенко, М. Пентилюк, Є. Соботович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), адже мовленнєвий розвиток одночасно є показником розвитку особистості, її духовних надбань.

Беззаперечним є той факт, що мовлення визнається основним комунікативним засобом, адже дозволяє отримувати і передавати великий обсяг інформації, яка має значне змістовне навантаження або фіксує в собі те, що неможливо сприйняти за допомогою органів чуттів (абстрактні поняття, окремі явища, закони, правила). Письмове мовлення надає людині змогу дізнатися, як жили, що думали і робили люди попередніх поколінь, передати іншим свої думки і почуття.

Мовлення тісно пов'язане з психічним життям людини: мисленням, уявою, емоціями, волею та ін. Відомо, що мовлення є одним із головних показників розвитку дитини та реалізує основні потреби людини: комунікативну, інформативну, пізнавальну (розвивальну).

Існує багато визначень терміну «мовлення». Так, *мовлення* – це конкретне говоріння, що протікає у часі та оформлене у звукову або письмову форму. *Мовлення* – це сукупність мовленнєвих дій, кожна з яких має власну мету та впливає із загальної мети спілкування [3, с. 4-5].

За своїм значенням, мовлення має багатofункціональний характер та є засобом спілкування, мислення, носієм інформації (письмові тексти) та засобом регуляції й управління поведінкою. Крім того, мовлення є поліморфною діяльністю та може бути представлене в різних формах: зовнішній і внутрішній, монологічній і діалогічній, письмовій та усній. Всі форми мовлення взаємопов'язані між собою, проте за своїм призначенням вони не однакові. Так, зовнішнє (експресивне) мовлення є засобом спілкування, тоді як внутрішнє (імпресивне) – засобом мислення. Письмове мовлення найчастіше виступає способом передачі інформації. Монологічне мовлення обслуговує процес однібічного, а діалогічне – двобічного обміну інформацією.

Усне мовлення – це мовлення, що вимовляється, звучить та функціонує навколо нас. За визначенням А. Баранника, це «вербальне (словесне) узагальнення за допомогою мовних засобів, що сприймаються на слух» [1, с. 305].

Усне мовлення може бути *зовнішнім* і *внутрішнім*. Уперше поняття внутрішнього і зовнішнього мовлення сформулював Л. Виготський. *Зовнішнє мовленням* реалізується в діалогічній та монологічній формах, тобто виражене у звуках та має звукове відтворення.

Внутрішнє мовлення виступає механізмом розумової діяльності людини, є беззвучним, основні функції якого – опрацювання й усвідомлення інформації, планування майбутнього мовленнєвого висловлювання. Людина користується внутрішнім мовленням, коли щось обмірковує, планує свої дії, не контактуючи при цьому з іншими людьми. За своєю структурою внутрішнє мовлення дуже скорочене й уривчасте. Воно породжується потребою, адже перш ніж виразити щось в усній чи письмовій формі, необхідно спланувати своє висловлювання, окреслити основні контури, побудувати схему міркування. Обидва різновиди мовлення – зовнішнє та внутрішнє – перебувають у тісному взаємозв'язку та постійних взаємопереходах [4].

Згідно сучасними психологічними дослідженнями, порушення розвитку мовлення дітей є однією з форм складного когнітивного дефекту, сутність якого полягає у вибіркового розладі мовленнєвої функції та зумовлених ним відхиленнях позамовних функцій і процесів.

Задля визначення порушень мовленнєвого розвитку застосовують різні терміни: розлади, дефекти, недоліки та патологія мовлення, недорозвиток і недорозвинення мовлення, відхилення в мовленні та ін., які, однак, не є тотожними.

Порушення мовлення – це термін для позначення відхилень від мовленнєвої норми, прийнятої в мовному середовищі, що частково або повністю перешкоджають мовленнєвому спілкуванню, обмежують можливості пізнавального розвитку та соціокультурної адаптації [2, с. 70]. До недоліків

розвитку мовлення належать відхилення від нормального формування мовних засобів спілкування. Під поняттям «недоліки мовленнєвого розвитку» розуміють недоліки усного та порушення писемного мовлення.

В основі подолання проблеми мовленнєвого недорозвитку в дітей лежить розуміння співвідношення мови і мовлення. Ці терміни часто розглядають як синонімічні, хоча в сучасних психолого-лінгвістичних дослідженнях відзначають суттєві відмінності цих понять. Так, *мову* розглядають як систему об'єктивно наявних, суспільно зумовлених знаків, що співвідносять зміст понять і типове звучання, а також систему правил їх використання і поєднання. Будь-яка особа оволодіває мовою, її складовими (фонетикою, лексикою, граматику), навчається говорити і писати тощо. Цей процес впливає на всі аспекти психіки людини, є умовою формування її свідомості. Тоді як *мовлення* – це мова в дії, т.т. психофізіологічний процес реалізації мови. Отже, мова є засобом спілкування, а мовлення – процесом спілкування.

Під час формування усного мовлення виокремлюють етапи орієнтування, одночасного планування (програмування), мовленнєвої реалізації та контролю [1, с. 305].

У процесі мовленнєвого досвіду в дитини формується здатність до мовлення, що, на думку О. Леонтьєва, відбувається на основі вроджених психофізіологічних особливостей людини та під впливом мовленнєвого спілкування.

Лінгвістична здатність (здібність) – це сукупність мовленнєвих навичок та умінь, що сформувалися на основі повноцінних передумов їх розвитку. Розрізняють чотири види мовленнєвих умінь: для усного мовлення – аудіювання (слухання і розуміння) й говоріння, для писемного мовлення – читання і письмо. Компонентами лінгвістичної здатності, за С. Коноплястою, є:

- добре розвинута вербальна пам'ять, що виявляється в процесі швидкого утворення словесних асоціацій;

- швидкість і легкість утворення функціонально-лінгвістичних узагальнень, що забезпечують формування «відчуття правильності» мовлення [2, с. 72].

З точки зору лінгвістики, усне мовлення як складний і багатогранний процес розглядає такі аспекти мовленнєвої діяльності, як-от:

- фонетичний (звуки мовлення, що дозволяють розрізнити слова в загальному потоці звуків);

- лексико-граматичний (слова, фрази, повідомлення);

- мелодико-інтонаційний (інтонація, голос, тембр);

- темпо-ритмічний (темп і ритм висловлювання).

Залежно від браку того чи іншого компонента розрізняють такі види мовленнєвих порушень:

1) фонетичні – неправильне вимовляння одного чи кількох звуків (сонорних, шиплячих, свистячих; твердих та м'яких, глухих та дзвінких приголосних звуків тощо);

2) лексико-граматичні, що характеризуються збіднілим активним та пасивним словником, неправильним узгодженням слів, не договорюванням, перестановкою, неправильним вживанням прийменників тощо;

3) мелодико-інтонаційні, що спостерігаються в процесі неправильної постановки наголосів (логічного і граматичного), а також порушення, пов'язані з силою, висотою, тембром голосу;

4) темпо-ритмічні, що характеризуються прискореним, уповільненим, переривчастим темпом вимовляння;

5) порушення писемного мовлення:

- порушення читання (заміна і плутання звуків, читання по літерах, перекручування звукоскладової структури слова, нерозуміння прочитаного, аграматизми та ін.);

- порушення письма (неправильне перекодування фонем у графеми, недописування, пропуски та заміни літер у слові тощо).

За визначенням С. Коноплястої та Т. Сак, задля нормального розвитку в дітей мовлення необхідно дотримуватися певних умов:

1) розвиток фонематичного слуху і формування навичок правильної вимови фонем рідної мови;

2) оволодіння словниковим запасом і правилами синтаксису, активне засвоєння яких починається в ранньому дитинстві та закінчується в передшкільному віці. Під час навчання в школі відбувається вдосконалення набутих навичок на основі засвоєння писемного мовлення;

3) оволодіння змістовним аспектом мовлення [2, с. 76].

Таким чином, у психічному розвитку дитини мовлення відіграє провідну роль, реалізуючи комунікативну, узагальнюючу й регулюючу функції. Розвиток мовлення і словникового запасу дітей, оволодіння багатствами рідної мови складає один з основних елементів формування особистості, засвоєння вироблених цінностей національної культури, що тісно пов'язано з інтелектуальним, морально-етичним й естетичним розвитком та є пріоритетним напрямом у мовленнєвому вихованні й навчанні дітей. Створення мовленнєвого середовища, спеціальна організація мовленнєвих ситуацій у навчально-виховному процесі є головними умовами успішної роботи з розвитку та корекції усного мовлення дітей.

Література:

1. Баранник Д. Х. Усне монологічне мовлення: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філолог. наук / Д. Х. Баранник. – К., 1969. – 380 с.

2. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навчальний посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак. – К. : Знання, 2012. – 293 с.

3. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.

4. Соботович Е. Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции / Е. Ф. Соботович. – К. : ІСДО, 2005. – 204 с.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Тетяна Бріцкан

студентка V курсу

педагогічний факультет

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Науковий керівник – доц. Іванова Д.Г.

Уроки природознавства у молодшій школі готують дітей до вивчення навчальних курсів даної освітньої галузі в старших класах. Ця підготовка здійснюється як по лінії змісту, так і по лінії розвитку особистісних якостей і навичок навчальної праці. Серед останніх особливо відзначаємо такі специфічні навички, як уміння працювати з науковим текстом, передавати свої наукові знання у зв'язному оповіданні, самоконтроль, вміння спостерігати природні об'єкти, виконувати практичні роботи і ставити досліди, користуватися лабораторним обладнанням, приладами та інструментами. Важливу роль для успішного вивчення в майбутньому природничих навчальних предметів грають і в певній мірі розвинені особистісні якості, наприклад мислення і специфічна мова, комунікативні якості, спостережливість [1, с. 104].

У контексті інноваційних підходів на уроках природознавства щодо формування та розвитку творчих здібностей молодших школярів часто використовується проектна діяльність або метод проектів.

Під проектною діяльністю розуміється спільна творча або ігрова діяльність, що має спільну мету і узгоджені методи діяльності. Її неодмінною умовою є наявність уявлень про кінцевий продукт діяльності та етапів його досягнення [5, с. 212].

Мета проектної діяльності в початковій школі – озброєння учня інструментарієм для вирішення проблем, пошуку і досліджень в життєвих ситуаціях. В основній школі вона покликана сприяти становленню індивідуальної освітньої траєкторії учнів.